

ՍԻՆՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Ե. ՏԱՐԻ—ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1931—ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻԻ 7

ԱՄԵՆ. Տ. ԹՈՐԳՈՍ ՍՐԲ. ԱՐՔԵՊՍ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

ԸՆՏՐԵՍԱԼ-ՊԱՏՐԻԱՐԳ ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԲՈՌԻՆ

(Կենսագրական)

Տ. ԹՈՐԳՈՍ ԱՐԲԵՊՍ. ծնած է 1874 սեպտ. 14-ին (հ. տ.) Նիկոմիդիայի վիճակին Պարտիզակ զիւղը (Կ. Պոլսէն 8 ժամ հեռի), և մկրտուելով տեղւոյն Ս. Յակոբ Եկեղեցին՝ կոչուած է Մկրտիչ։ Ծնողքը եղած են Խաչերես և Մարիամ, երկուքն ալ հանգուցեալ այժմ, որոնց եօթը զաւակներուն հինգերորդն է եղած։

Հինգ տարեկանին սկսած է դպրոց յաճախել զիւղին Ներսէս-Շուշանեան կոչուած ազգ. նախակրթարանին մէջ, որուն ընթացքը աւարտած է 1890-ին։ Ամբողջ տասնամէկ տարիներ (1880-1890) այդ դպրոցին տեսչութիւնը և ուսումնապետութիւնը վարած է Երուսաղէմի Հոգելոյս Պատրիարքը Դուրեան Սրբազան, Թորգոմ Սրբազանի առաջին ուսուցիչը, որուն յետոյ պիտի աշակերտէր նաև Արմաշի մէջ։

1890 հոկտ. 15-ին իբր աշակերտ կ'ընդունուի Արմաշու Դպրեմանքին ուսումնարանը, որուն վերատեսուչն էր Մաղաքիա Եպս. Օրմանեան, և նոր փոխտեսուչ կարգուած էր Նզդիէ Վրդ. Դուրեան։

Դպրեմանուց ուսանողութեան կանոնական վեցամեայ շրջանը կ'աւարտէ յաջողութեամբ, հետզհետէ ստանալով եկեղեցականութեան աստիճանները։ Նախապէս (1888 մայիս 17-ին) Պարտիզակի մէջ, վիճակին առաջնորդէն արդէն ընդունած լինելով դպրութեան չորս աստիճանները՝ յետոյ Արմաշու Զարխափան Ս. Աստուածածնի տաճարին մէջ յաջորդաբար կը ստանայ, կիսասարկաւազութեան աստիճան՝ 1893 սեպտ. 23-ին, սարկաւազութեան՝ սեպտ. 26-ին, իսկ երեք տարի ետքը, 1896 սեպտ. 15-ին՝ քահանայութեան աստիճան և աբեղայութեան վեղար, ձեռնադրութեամբ Տ. Մաղաքիա Եպս. Օրմանեանի եւ խարտաւիչակութեամբ Տ. Նզդիէ Ս. Վրդ. Դուրեանի, որոնք երկուքն ալ եղած են իր տեղական և բուն ուսուցիչները։

142-38
1620-66

1897 զեկտ. ամսուան մէջ ուսուցիչ կը կարգուի Դպրեվանքի Ուսումնարանին մէջ հայերէնի և ֆրանսերէնի :

Նոյն տարւոյ զեկտ. 21-ին, Կ. Պոլսոյ Կէտիկ Փաշա արուարձանի Ս. Յովհ. Աւետարանիչ Եկեղեցւոյ մէջ վարդապետական մասնաւոր իշխանութեան չորս աստիճանները կը ստանայ Պատրիարք Մաղաքիա Արք. Օրմանեանէ, վըկայականաւ ազգ. ուսմանց, եկեղեցական և կրօնական գիտութեանց և ուսուցչութեան ի նոսին :

1898 օգոստոսին կը կարգուի փոխ-տեսուչ Ուսումնարանի Դպրեվանուց :

1899-ին կ'ընդունի, Օրմանեան Պատրիարքէ, արտօնութիւն մանիշակագոյն փիլոնի : 1902-ին, Արմաշու տաճարին մէջ, Դպրեվանքի վերատեսուչ Դուրեան Եղիշէ Սրբազանէ կը ստանայ վարդապետական իշխանութեան տարածալրագոյն աստիճանները : 1903 մարտ 25-ին, Ամենայն Հայոց Հայրապետ Խորմեան Հայրիկէ՝ արտօնութիւն վարդապետական ակնախուռ լանջախաչի : 1904 հոկտեմբերին կը կարգուի վանահայրական փոխանորդ և վերատեսուչ, և 1906-ին (սեպտ. 6)՝ լիազօր փոխ-վանահայր Արմաշու Դպրեվանուց, յաջորդելով Դուրեան Եղիշէ Սրբազանի, որ ընտրուած էր առաջնորդ Զմիւռնիոյ :

1907 օգոստոսին կ'ընտրուի առաջնորդ Սերաստիոյ, միաձայնութեամբ : 1908 հոկտ. 13-ին, իբրեւ հոգևորական պատգամաւոր Սերաստիոյ՝ կը մասնակցի Էջմիածնի մէջ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութեան :

1910 սեպտ. 19-ին Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ ձեռնադրութիւն կը ստանայ Տ. Մատթէոս Բ. Կթղկա. Իգմիլբեանէ՝ Դանիէլ Յակոբեան, Ստեփան Աղապատեան, Եփրեմ Սուքիասեան, Մկրտիչ Աղաւունի, Կարապետ Մաղլումեան, Բազէն Կիւլէսէրեան, Զաւէն Տ. Եղիաեան, Սմբատ Սաատէթեան, և Խորէն Մուրատէզեան վարդապետներու հետ : Այս առթիւ էր որ հոկտ. փիլիպոսները կ'այցելէ Անի, ուր եպիսկոպոսական երկրորդ պատարագը կը մատուցանէ Բագրատունեաց ոստանի Մայր Եկեղեցիին մէջ :

1911 յունիսին, Ազգ. Պատրիարքարանի կողմէ կը ղրկուի քննիչ Շապին Գարահիսարի վիճակին, ուր կը մնայ երեք ամիսներ, վերակազմելով տեղւոյն ժողովները և կանոնաւորելով առաջնորդարանի զործերը :

1911-ի զեկտ. ին դարձեալ կ'երթայ Էջմիածին, մասնակցելու Ամենայն Հայոց Հայրապետի ընտրութեան :

1913-ին (օգոստ. 28) կը հրաժարի Սերաստիոյ առաջնորդութենէն և կը մեկնի Կ. Պոլիս, ուր իբր հինգ ամիսներ քարոզչութեան պաշտօն կը վարէ Մաքրի Գիւղի Եկեղեցին : Այդ միջոցին զրեթէ միաժամանակ կ'ընտրուի առաջնորդ՝ Եօզղատէ և Տիգրանակերտէ, և յետոյ տեղապահ՝ Վանէ և Եգիպտոսէ :

Պատրիարքարանի հաւանութեամբ կ'ընդունի Եգիպտոսի տեղապահութիւնը, և Գահիրէ կը հասնի 1914 մայիս 1-ին (ն. տ.). իսկ յունիս 28-ին Եգիպտոսի առաջնորդ կ'ընտրուի միաձայնութեամբ Պօղոս Փաշայի փափաքին և յանձնարարութեան համեմատ :

1916 սեպտ. ին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Գեորգ Ե. զինք կը կարգէ Պատուիրակ Ամերիկայի Հայութեան, բայց տակաւին այդ պաշտօնին չձեռնարկած՝ Ն. Վեհափառութենէն նուիրակ կը կարգուի Հնդկաստանի, Պիլմանիոյ, Ճավայի, Եթովպիոյ և Սուտանի : Նոյն տարւոյ նոյեմբերին կը մեկնի Հնդկաստան,

և տասնութ ամիսներ հողերը այցելութեամբ կը շրջի Անգլիական Հնդկաստանի, Պերմանիոյ, Մալայեան ցամաքակղզիի, Ճավայի, Սելէպէսի, Սումատրայի հայաբնակ քաղաքները, ուր կը կատարէ հանգանակութիւն ի նպաստ ազգին և կը կազմակերպէ Հ. Բ. Բ. Միութեան մասնաճիւղեր:

1918 մարտին, Հնդկաստանէ վերադարձին, Բրիտ. Զին. Իշխանութեան հրաւերով կ'երթայ Երուսաղէմ, քրիստոնէական հովանաւորութեան ներքե կատարուելիք առաջին գատիլի տօնին ներկայ գտնուելու համար. այդ միջոցին էր որ ոգի ի բռին աշխատած է՝ հակառակ յունաց ջանքերուն՝ իրաց վիճակը ի նոյնութեան պահելու համար Երուսաղէմի սրբատեղեաց ազգ. իրաւանց խնդրոյն մէջ:

1921-ին Երուսաղէմ կ'երթայ իբրեւ պատգամաւոր Կ. Պոլսոյ Ազգ. Պատրիարքարանի, ներկայ գտնուելու համար Եղիշէ Սրբ. Գուրեանի պատրիարքական զահակալութեան:

1929 օգոստոսին Ամենայն Հայոց Հայրապետէն կը նշանակուի լիազօր ներկայացուցիչ Եւրոպայի հայոց թեմին, և ամբողջ ութ ամիսներ կը շրջի Ֆրանսայի, Անգլիոյ, Պելճիքայի, Զուիցերիոյ, Իտալիոյ, Գերմանիոյ, Աւստրիոյ, Հունգարիոյ, Զեխտսլովակիոյ և Նուիտլանդիոյ հայաբնակ քաղաքները. կ'ուսումնասիրէ Եւրոպահայ թեմի կազմակերպութեան գործը և ընդարձակ տեղեկագրով այդ մասին իր տեսութիւնները կը ներկայացնէ Էջմիածին: Այդ միջոցին մասնաւորաբար Լոնդոնի մէջ կը զբաղի Արքեպիսկոպոսի հիմնադրամի բարդ խնդրով և յաջողութեամբն Աստուծոյ կը կարգադրէ գոյն:

1930 ապրիլի վերջերը կը վերադառնայ Եգիպտոս, ուր կը մնար՝ պահելով իր վրայ Հայրապետական պատուիրակի պաշտօնը, երբ 16 յունիսին ընտրուեցաւ Պատրիարք Առաքելական Ս. Աթոռոյն Երուսաղէմի:

*

Թորոզմ Սրբազանի վարչական գործունէութեան մէջ ամէնէն աւելի նշանակելի եւ արդիւնաւոր իրողութիւնները եղած են. ա) Արմաշի մէջ Օրմանեանով սկսած եւ Գուրեանով պայծառացած գործին շարունակումը և այդ հաստատութիւնը ինքնաբաւ մատակարարութեան ճամբուն մէջ դնելու իր ջանքերուն յաջողութիւնը. բ) Սեբաստիոյ մէջ, չորս բարեգործական մեծ հաստատութեանց առաջնորդարանի հետ յարաբերութեանց կանոնադրեալ սահմանաւորումը, որ բազում հին վէճերու վերջ դրած է. կրթական գործին պայծառացումը, Սանասարեան Վրժ.ի Սեբաստիա փոխադրութեան յաջողութիւնը և այդ առթիւ Ս. Նշան Վանուց նորոգութիւնը, Ս. Նշանի զանձաբանի և զրչազրաց մատենադարանի զիտական ցուցակադրութիւնը, եւայլն. գ) Եգիպտոսի մէջ Խերեան կտակին իր վերջնական ձեւին վերածումը, Աղէքսանդրիոյ և Գահիրէի մէջ կրթական գործին բարգաւաճանքը, մասնաւորապէս այն տարիներուն՝ երբ կուսակցական ազդեցութիւնը դեռ չէր տիրակալած ազգ. շրջանակէն ներս, Գահիրէի նոր եկեղեցիին եւ Առաջնորդարանին եւ Հելիոպոլսոյ Նուպարեան Վարժարանին, Աղէքսանդրիոյ գերեզմանատան մատրան և քաղաքի եկեղեցւոյ յառաջամասին, ինչպէս նաև Մելքոնեան Մանկապարտէզին և Զակարիկի եկեղեցւոյ շինութեանց առթիւ իր տարած աշխատութիւնները, պատե-

բազմի տարիներուն Պորտ-Սալիդի զաղթակայանին եւ յետոյ ընդհ. հանգանակութեան համար թափած ջանքերը . դ) Հնդկաստանի մէջ, հեռաւոր այդ զաղութին հոգւոյն խորը ազդ. ոգւոյ վերարծարծումը եւ Բարեգործականի ճիւղաւորումը . ե) իսկ վերջին անգամ Եւրոպայի ցրուած հայութեան մէջ Հայ Եկեղեցւոյ սիրոյն արծարծումը և ազդ. ոգիին վերակենցաղումը :

Թորոզոմ Սրբազան զիտէ Հայերէն, Թուրքերէն, Փրանսերէն և Անգլիերէն : Արմաշու Դպրեմանքին մէջ, նախ՝ Դուրեան Սրբ.ի վերատեսչութեան օրով, և յետոյ՝ անոր մեկնելէն վերջ, տասներկու տարի հետզհետէ դասախօսած է հայերէն (զրաբար և աշխարհաբար), Փրանսերէն, զրադիստութիւն, պատմութիւն զասական զրականութեանց, մեկնութիւն Ս. Գրոց, փիլիսոփայութիւն, պատմ. հայ մատենագրութեան և աստուածաբանութիւն :

Դասախօսական առիթներով, կամ անկախաբար, աշխատասիրած է, բացի բազմաթիւ զրական բանասիրական եւ փիլիսոփայական թարգմանութիւններէ ի Փրանսերէնէ, Ղուկասու և Յովհաննու աւետարաններուն և Գործք Առաքելոցի վրայ ներածական մեկնաբանութիւններ : Թարգմանած է Ֆոնսկրիվի Հոգեբանութիւնը, և Հանրի Մարիոնի Մանկավարժական Հոգեբանութիւնը : Ֆլուպէֆի Հեռովիան, Պուալոյի Արուեստ Բեքոդականը, (ա. թրգ) : Սեբաստիոյ մէջ զրի առած է բոլոր զիւղերուն ընդհանուր և ընդարձակ վիճակագրութիւնը, և Շապլին Դարահիսարի և Անեղիի և Թամզարայի վիճակագրութիւնը : Եզիպտոսի մէջ զրած է Ամուսնական Կանոնագրութեան Նախագիծ մը . իր Եզիպտական պաշտօնավարութեան մանրամասնեալ Օրագրութիւնը, Բրիտանական հովանաւորութենէն սկսեալ (1914) մինչեւ Զմիւռնիոյ աղէտքը (1921), որ տեսակ մը կենդանի պատմութիւնն է Եզիպտոսի ազդ. կեանքին : Եզիպտոսի մէջ զրած է նոյնպէս Խրիմեան Հայրիկ ուսումնասիրութիւնը, Աւեստանի Ճամբէն կրօնական երկը, Նարեկի աշխարհաբար թարգմանութիւնը, ներածութեամբ եւ ծանօթութիւններով, և Եզիպտոսի հին եւ արդի եկեղեցիներուն մասին զրքոյլ մը : Հոսակ՝ նորակերտ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ շինութեան պատմութիւնը : Բացի ասոնցմէ, որոնք տպուած են, ունի հրատարակելի, այսինքն պատրաստ, Դուրեան Եղիէ Սրբազանի վրայ ընդարձակ կենսագրական ուսումնասիրութիւն մը, Հնդկահայոց վրայ ընդարձակ զրուածք մը, Յոբայ գրքին աշխարհաբար տալաչափեալ ձեւը, և Երուսաղէմի մասին յօդուածաշարք մը :

